

УДК 37.111.11

Л.Г. ТАРАБАСОВА

ЕТИКА ТОЛЕРАНТНОСТІ З ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Тарабасова Любов Гаврилівна – старший викладач кафедри педагогіки та психології Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

У статті розкриваються та визначаються характеристики толерантності; досліджуються тенденції в педагогіці спрямовані на формування у дітей толерантності як системи цінностей.

Ключові слова: толерантність, терпимість, декларація принципів, людяність.

В статье раскрываются и определяются характеристики толерантности; исследуются тенденции в педагогике направленные на формирование у детей толерантности как системы ценностей.

Ключевые слова: толерантность, терпимость, декларация принципов, человечность.

The article reveals and defines the characteristics of tolerance, examined trends in pedagogy aimed at children in forming tolerance as a value system.

Key words: tolerance, tolerance, a declaration of principles, humanity.

© Л.Г. Тарабасова, 2012

Постановка проблеми. Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманітністю, ескалація нетерпимості та розбрату потенційно загрожує всім регіонам.

Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер. Толерантність є дуже важливим питанням для будь-якого поліетнічного суспільства, соціальна стабільність багатонаціональної держави багато в чому залежить від освіти та виховання і тому педагогіка, в тому числі й дошкільна, повинна стати педагогікою толерантності, полікультурності.

Початок ХХІ століття характеризується суперечливими тенденціями, нестабільністю, змінами світоглядних позицій, переорієнтацією цінностей та пріоритетів. Сьогодні на часі не стільки проблеми технізації життя, скільки його окультурення, створення людського суспільства, формування в нього позитивного мислення, душевної рівноваги, конструктивної поведінки, свідомості й відповідальності.

У цьому зв'язку в системі вітчизняної дошкільної освіти позначились загальносвітові тенденції, до яких слід віднести введення в держстандарті регіональних компонентів, виховання дітей у дусі правового демократичного суспільства, формування в них цілісної картини світу, розвиток культури міжетнічних взаємин.

Саме це і зумовлює актуальність даного напрямку дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи історичні інтерпретації особливостей толерантності, варто пригадати, що закони мікро- та макрокосмосу в системі «людина-світ» осмислювалися ще у стародавні часи. Проблеми «людина

у світі речей» та «людина у світі людей» вимагали вирішення на практиці. Ідеї виховання толерантності відображено в українській літературі та філософії. Їх ми знаходимо у творах Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка та інших видатних учених, письменників України.

Григорій Сковорода високо цінував і пропагував культуру, традиції українського народу, його народну педагогіку, її принципи і методи. В питаннях виховання на перший план ставив виховання людини – громадянина, патріота, вчив зберігати доброту, дружбу, почуття людяності, чистоту помислів і вчинків, совість, миролюбність, «Бога в людині». У свою чергу, Іван Франко був упевнений, що людина прагне до щастя, а дорога до нього лежить через добро, мир, любов до інших людей.

В основі вчення В.О. Сухомлинського лежить принцип терпимості. В.О. Сухомлинський створив програму виховання школярів у дусі загальнолюдських цінностей, особливе місце в програмі виділено те, що стосується виховання душевності – почуттів, що мають характер толерантності, а саме: тактовність, делікатність, чуйність, радість спілкування, чутливість, доброзичливість, вдячність, сердечність, повага до інших. Вчений-педагог вважав важливим таке виховання, за якого дитина відчувала б серцем іншу людину.

А.Г. Асмолов указує: «Толерантність являє собою норму цивілізованого компромісу між конкуруючими культурами й готовність до прийняття інших логік і поглядів, виступає як умова збереження різноманітності, свого роду історичного права на відмінність, несхожість» [1; с. 6].

Толерантність як психічне явище характеризується: схильність до прийняття чужих думок, точок зору, вірувань; здатність до продуктивної діалогічної взаємодії; адекватність і гнучкість поведінки; прийняття; емпатія; відкритість; упевненість у собі; гуманність тощо.

Мета дослідження. Обґрунтування поняття толерантності як одного з важливих напрямів гуманістичного виховання підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держави – члени Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури 16 листопада 1995 року в Парижі проголосили і підписали Декларацію Принципів толерантності. Цей день проголошено щорічним Міжнародним днем толерантності.

Суть толерантності формується на основі визнання єдності й одночасно багатогранності людства, взаємозалежності всіх від кожного та кожного від усіх; поваги прав іншого (в тому числі права бути іншим), а також утримання від спричинення ушкоджень іншим. Суть толерантності можна тлумачити як терпимість до іншого роду поглядів, переконань, звичок. Толерантність необхідна по відношенню до особливостей інших народів, націй та релігій. Вона є ознакою впевненості в собі та усвідомлення надійності своїх власних позицій, ознакою відкритого для всіх ідейного спрямування, яке не боїться порівняння з іншими точками зору та не уникає духовної конкуренції [2].

У статтях «Декларації принципів толерантності» надані визначення самого поняття толерантності та виховання толерантності. Толерантність визначається як повага, прийняття та правильне розуміння багатой різноманітності культур світу, форм самовизначення та засобів прояву людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, сумління та переконань. Толерантність – це гармонія у різноманітності. Це не лише моральний обов'язок, але й політична та правова потреба. Толерантність робить можливим досягнення миру та сприяє заміні культури війни культурою миру.

Виховання є найбільш ефективним засобом попередження нетерпимості. Виховання в дусі толерантності починається з навчання людей тому, в чому полягають їхні спільні права і свободи, щоб забезпечити існування цих прав, та з заохочення намагатися захищати права інших. Виховання в дусі толерантності слід розглядати як обов'язковий імператив: у цьому зв'язку необхідно заохочувати методи систематичного та раціонального навчання толерантності, що розкривають культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні джерела нетерпимості, що лежать в основі насилля та відчуження.

Політика та програми в галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності та терпимості в стосунках як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними та мовними групами, а також націями [3].

У соціально-психологічному контексті толерантність розуміється як схильність або готовність до терпимої реакції на середовище, виявлення позитивного ставлення до світу, терпимість до різних думок, неупередженість в оцінці людей і подій. Найчастіше як синонімічний до толерантності вживають термін «терпимість».

Терпимість – соціально-психологічна риса людини, яка виявляє поважне й доброзичливе ставлення до поглядів, переконань, вірувань, думок, традицій, звичок і поведінки інших людей. Терпимість слід відрізнити від терпіння як врівноваже-

ності, уміння володіти собою, тактовності у спілкуванні. Соціокультурне тлумачення толерантності означає терпиме ставлення до інших людей, незалежно від їх етнічної, національної або культурної приналежності, в тому числі терпиме ставлення до іншого роду поглядів, норів, звичок. Розуміння толерантності не є однозначним у різних культурах.

В англійській мові «толерантність» – це готовність і здатність без протесту сприймати особистість або річ, у французькій – повага до свободи іншого, його способу мислення, поведінки, політичних та релігійних поглядів, у китайській – бути толерантним – значить дозволяти, припускати, виявляти великодушність стосовно інших, в арабській «толерантність» – прощення, прихильність, м'якість, поблажливості, співчутливість, терпіння; в персидській – терпіння, терпимість, витривалість, готовність до примирення [3].

Толерантність розглядається як повага і визнання рівності, відмова від домінування і насилля, визнання багатомірності і різноманітності людської культури, норм, вірувань і відмова від зведення усього різноманіття до надання переваги якійсь одній точці зору.

Толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, якими вони є і взаємодіяти з ними на основі злагоди. Вона не повинна зводитися до індиферентності, конформізму, ущемлення власних інтересів. Толерантність є важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності та інтереси і готова при потребі їх захищати, але одночасно з повагою ставитися до позицій і цінностей інших людей [3].

Філософська толерантність визнає принцип рівності між людьми поза залежністю від раси, релігії, нації: її завдання – встановити стосунки діалогу замість співвідношення сил, її максима – завжди розуміти точку зору іншого.

Толерантність передбачає доброзичливість або «великодушність», одна тільки вона може оживити істинну симпатію (Р.Декарт). В працях В.В.Бойко виділені й описані рівні толерантності.

Перший рівень ситуативної комунікативної толерантності проявляється у стосунках даної особистості до конкретної іншої людини, наприклад до колеги. Низький рівень толерантності виявляється у висловлюваннях: «терпіти не можу цієї людини», «вона мене дратує своєю присутністю». Про високий рівень свідчать висловлювання типу: «мені імпонує ця людина», «з нею легко спілкуватися».

Другий рівень типологічної комунікативної толерантності виявляється у ставленні людини до узагальнених типів особистості або груп людей, наприклад до представників іншої професії. Низький рівень типологічної толерантності може проглядати у словах: «мене дратує такий тип людей», високий: «представники цієї нації дуже красиві люди».

Третій рівень професійної толерантності виявляється у ставленні до узагальнених типів людей з якими доводиться мати справу за характером діяльності. Так, можна говорити про терпимість лікаря до хворого, у водіїв таксі або офіціантів є поняття «хорошого» чи «поганого» клієнта.

Четвертий рівень загальної комунікативної толерантності - у ньому проглядаються тенденції ставлення до людей в цілому, тенденції, зумовлені життєвим досвідом, настановами, властивостями характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я людини [4].

Поль Вайнцвайг у праці «В чому полягає сила творчої особистості» [5] називає однією з важливих якостей творчої особистості – терпимість. За його визначенням терпимість – це відкритість у сприйнятті навколишніх, без прагнення бути їм суддею. На його думку нетерпимість, особливо релігійна, що сягає корінням у жагу зверхності, є головною причиною зла та насилля в світовій історії. Оцінити чесноти тієї чи іншої релігії можна лише по тому, наскільки вона терпима та поважна по відношенню до інших релігійних вчень: чим ширша терпимість, тим величніша релігія.

Терпимість вимагає від людини чогось більшого, ніж просто здатності змиритися зі своїм оточенням, джерелом терпимості є великодушність, благородність думок та почуттів, здатність піднятися над дрібницями і навіть знехтувати спричиненим болем чи образою.

У Давній Греції вірили, що їхні Боги час від часу спускалися з Олімпу на землю, щоб пожити серед людей і взяли собі за правило відноситися до незнайомих як до можливо перевтілених Богів, зустрічати їх з повагою, добротою, щедрістю та великодушністю [5].

В педагогіці та психології толерантність – це залучення дітей та молоді до мистецтва жити в злагоді із несхожими людьми та ідеями. Саме в навчально-виховних закладах дітей залучають до азів толерантності як системи певних цінностей. Виховання в душі толерантності потрібно починати з перших років життя і провідна роль у цьому належить педагогам. Саме педагогам необхідно реалізовувати програми, пов'язані з вихованням дітей дошкільного віку в душі толерантності, в процесі ознайомлення їх з культурою народів, що проживають на території рідного краю, залучення до фольклору, народного декоративно-прикладного мистецтва та рідної літератури вважає Л.Ільченко [6].

Л.С.Виготський вказував, що психічний розвиток людини повинен розглядатися в культурно-історичному контексті її життєдіяльності.

Самоцінність дошкільного дитинства в сучасній педагогіці розуміється так: саме в дошкільному віці закладаються ціннісні основи світогляду. Залучаючи дітей до культури свого народу та народів, що проживають поряд, педагоги формують у них уявлення про себе та інших як про особистості, причому своєрідність національного лише підкреслює значущість загальнолюдського.

Засвоювати цінності, значущі для всіх людей на землі, дитина може лише в творчій діяльності, бо саме вона відображає її світоглядну позицію, її розуміння добра та зла, справедливості, любові.

Зокрема, при підготовці майбутніх дошкільних педагогічних працівників акцентують увагу на процес входження дитини в ціннісно-нормативну систему світу дорослих, на засвоєння елементів культури як свого народу, так і людей, що

відносяться до інших етнічних груп. Майбутній вихователь повинен знати як регулювати стосунки дошкільників, що виникають при взаємодії їх з «іншими» дітьми, що відрізняються від них.

В зміцненні культурних традицій, у вихованні у дітей цінностей та норм поведінки, властивих для різних культур, велику роль відіграють педагоги дошкільних установ. Організуючи виховний простір педагога віддають перевагу педагогіці полікультурності та толерантності.

Створюючи умови для оволодіння рідною мовою та культурою свого народу, значну увагу приділяють формуванню таких моральних цінностей, як повага до іншої культури та її носіїв, взаєморозуміння, терпимість, відкритість та дружелюбність [6].

Гуманістична парадигма в освіті проголошує використання дитиною у поведінці та діяльності системи духовно-моральних цінностей, в яку вона включена (Л.С.Виготський, І.Д.Бех та інші). Передусім це стосується формування в дітей відкритості до світу людей, виховання навичок соціальної поведінки, усвідомленого ставлення до себе як вільної самостійної особистості та до своїх обов'язків, що визначаються зв'язками з іншими людьми, формуванням готовності до сприймання соціальної інформації, вихованням співчуття, співпереживання, бажання пізнавати людей, робити добрі вчинки. Для формування гуманістичної позиції необхідне позитивне прийняття себе та інших людей, оптимістичне світосприйняття [7, с.159].

У широкому сенсі «соціальність» є інтегрованою характеристикою, яка фіксує відкритість дитини соціальному довкіллю, її спрямованість на гармонійні та конструктивні взаємини з людьми, що її оточують. Бути соціальним у певній життєвій ситуації означає проявляти готовність та здатність контактувати з різними за віком, статтю, спорідненістю, родом діяльності, характерологічними особливостями людьми.

Дошкільника з розвинутою соціальністю можна кваліфікувати як соціально компетентну особистість, яка характеризується здатністю: приймати соціальні правила і норми, знаходити правильні орієнтири для побудови своєї соціальної поведінки; виявляти гнучкість у сприйнятті нових вражень та їх оцінюванні, прилаштовуватися до вимог соціальної групи та водночас зберігати власне обличчя; добирати корисні для свого соціального розвитку ролі, поводитися відповідально, співвідносити очікування інших з власними можливостями; брати інших до уваги, рахуватися з їхніми бажаннями та інтересами, визнавати сильні сторони інших людей; виявляти толерантність, симпатію, здатність співчувати і співрадіти; налагоджувати з однолітками та дорослими гармонійні взаємини, домовлятися з ними, уникати конфліктів або розв'язувати їх мирним шляхом, утримуватися від образливих слів та агресивних дій [8].

Одним з напрямів освітньої роботи з дітьми дошкільного віку є розвиток особистісних якостей, насамперед – моральних – найважливіших характеристик дошкільника. Оскільки особистісних якостей досить багато, введено поняття базові якос-

ті, тобто основні, найголовніші визначальні. Серед них – людяність (толерантність), критеріями людяності є: вміння брати інших до уваги, рахуватися з відмінною від власної точкою зору, визнавати чесноти і переваги інших людей; здатність розуміти інших, ставати на їхнє місце, співпереживати, за власним бажанням надавати допомогу; робити людям добро, не розраховуючи на винагороду; адекватно відгукуватися на горе, неуспіх або погане самопочуття інших, відповідно коригувати власну поведінку, вміння прощати; культурно поводитися в суперечці, виявляти толерантність до однолітка, співрадіти та співчувати йому, захищати, не полишати в біді [9, с.267].

Засвоюючи загальні та вічні для всіх людей і народів цінності, дитина отримує основу для сприйняття світу та розуміння свого ставлення до нього. Така дитина з віком виросте терпимою до інших народів та культур, не зашкодить людям, природі, тваринам, що сприятиме справі миру у всьому світі.

Сама проблема толерантності вимагає використання мудрих, красивих слів, виразів, філософських суджень. Життя показує, що якщо не вчитися цьому, не формувати ці поняття у людини з дитинства, то її духовний зміст заповниться про-

тилежним за якістю та властивостями матеріалом. [10, с.30].

Висновки. Підсумовуючи можна сказати, що ідея толерантності завжди посідала чільне місце у працях великих мислителів різних епох. І сьогодні це питання, безумовно, набуває особливої актуальності, у час глобалізації та розвитку міжнародних відносин, коли часто на одній території доводиться співіснувати представникам різних націй та релігій.

Толерантність слід розуміти як властивість особистості, що дозволяє людині конструктивно взаємодіяти з іншими людьми, які мають власні погляди, точки зору, переконання, тобто, емпатійно, терпимо, без протидії сприймати їхні думки, почуття й поведінку, що не є асоціальними. Толерантність, виходячи з нашого розуміння, потрібно розглядати, як повагу до відмінностей і виважене реагування на них. Тому виховання толерантності у дітей дошкільного віку є однією з заповнених формування соціально-компетентної особистості дитини, її інтеграції у суспільство.

Розглянута проблема формування етики толерантності дитини дошкільного віку потребує подальшого вивчення її як системи цінностей і морального імперативу особистості.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Асмолов А.Г. На пути к толерантному сознанию. – М., 2000. – 255 с.
2. Губский Е.Ф., Кораблева Г.В., Лутченко В.А. Философский энциклопедический словарь. М.: Инфра-М. – 2000 – 575с.
3. Декларация принципов толерантности. // Шлях освіти. – 1999. – №2. – 48 с.
4. Штепа О. С. Тренинг: актуалізація особистісної зрілості. //Практична психологія та соціальна робота. –2005. – №2 – С. 22.
5. Поль Вайнцвайг. Десять заповедей творческой личности. М.: Прогресс, –1990. –187с.
6. Ильченко Л. Педагогика поликультурности и толерантности. // Дошкольное воспитание –2004. –№8. – С. 20– 22.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. – К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання» –2003. – 244 с.
8. Методичні аспекти реалізації базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» – К: Світич. – 2009 – 207 с.
9. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наукове керівництво та загальна редакція О.Л. Кононко, третє видання, виправлене., – К: Світич. – 2009. – 430 с.
10. Пономаренко І.М. Ми приречені на толерантність. //Науково-методичний альманах «Нива знань» –2008. – №4. – 48с.